

Mojca Lukan

Veljavnost kot kriterij kakovosti (pedagoških) znanstvenih spoznanj

Povzetek: V besedilu obravnavamo pojmovanje merske karakteristike veljavnosti, ki je eden od temeljnih kriterijev presojanja kakovosti znanstvenih spoznanj. Pri tem privzemamo, da razumevanje kriterija veljavnosti sloni na aksiomih pozitivizma, ki je temelj kvantitativne paradigme raziskovanja. Glede na to predstavimo tudi poskus prenosa takšnega pojmovanja veljavnosti v kvalitativno paradigmo, saj veljavnost, razumljena na način, značilen za kvantitativno metodologijo, zaradi različnih ontoloških, epistemoloških in metodoloških značilnosti teh dveh paradigem ne more pomeniti kriterija, na podlagi katerega bi se presojala kakovost spoznanj kvalitativnega raziskovanja. Ob tem v besedilu predstavimo razumevanje kriterijske, vsebinske in konstruktne veljavnosti, katerih nastajanje sovпада z obdobjem, ko pozitivizem prevladuje v družboslovnih in humanističnih znanostih, nadalje pa predstavimo še pojmovanje notranje in zunanje vrste veljavnosti, ki je fokus naše obravnave.

Ključne besede: metodologija, merske karakteristike, veljavnost, kvantitativna paradigma, kvalitativna paradigma

UDK: 37.012

Znanstveni prispevek

Mojca Lukan, mlada raziskovalka in asistentka, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija; e-naslov: mojca.lukan@ff.uni-lj.si

Uvod

V besedilu nas zanima, kako razumeti veljavnost v znanstvenem raziskovanju, saj ta tudi na področju pedagoškega raziskovanja pomeni enega od temeljnih kriterijev kakovosti znanstvenega spoznavanja.

Za vsako razlago spoznavanja nasploh je značilno, da »preustvari opažanje kakega fenomena v pojmovnem sistemu, sprejemljivem za skupino ljudi, ki imajo isto merilo vrednotenja« (Maturana in Varela 2005, str. 23), pri čemer merilo vrednotenja znanstvenih razlag temelji na metodologiji, ki je »razumljena kot sistematična uporaba racionalnih in proceduralnih principov in procesov« (Mažgon 2008, str. 11). Za znanstveno raziskovanje je namreč bistvena sistematičnost procesa, v katerem so na različne načine proučevani nam še nepojasneni fenomeni (O'Dwyer in Bernauer 2014, str. 2), njegov namen pa je dognati »zakovitosti, ki omogočajo pojasniti in napovedovati določene pojave« (Ferligoj idr. 1995, str. 1). Kljub temu da je vsakršnemu znanstvenemu raziskovanju skupen poskus razlaganja in razumevanja fenomena spoznavanja, imajo v njem pomembno vlogo tudi »različne kognitivne prakse, paradigme in procesi« (Mažgon 2008, str. 11), ki zaznamujejo raziskovalcev in raziskovalkin (v nadaljevanju raziskovalec) paradigmatični pristop k znanstvenemu raziskovanju. Teoretični in metodološki nazori raziskovalca so namreč neizogibni, pri raziskovanju je vsak zavezan določeni paradigmi, ki določa izbor fenomena spoznavanja, interpretacijo spoznanj in tudi kritiko teh oziroma način presojanja kriterijev kakovosti znanstvenega spoznanja (Kuhn 1970, str. 16–17). Iz paradigmatične pripadnosti tako izhaja tudi raznoliko razumevanje merskih karakteristik: veljavnosti, zanesljivosti in objektivnosti.¹ Zahteva po upoštevanju teh merskih karakteristik je povezana s poskusom utemeljevanja in razvoja humanističnih in družboslovnih znanosti, ki je svoj najpomembnejši premik doživel v 20. stoletju (Mažgon 2008, str. 11). S poskusom povzdigovanja teh znanosti »na raven znanstvenosti in [s tem] eksaktnosti naravoslovja« (prav tam, str. 17) je pozitivizem, ki za osnovno spoznanje priznava »le to, kar nam je

¹ Opozarjamo, da je ob naštetih merska karakteristika tudi občutljivost, vendar v znanstveni literaturi ni pripoznana kot kriterij kakovosti raziskav ali znanstvenih spoznanj.

dano v ‚izkušnji‘ (prav tam), postal »dominantna teoretično-metodološka osnova vseh humanističnih in družboslovnih znanosti 19. stoletja« (prav tam, str. 12). S tem se je na piedestal humanističnega in družboslovnega raziskovanja postavilo kvantitativno raziskovanje, ki se s svojo empirično analitično metodologijo zgleduje po naravoslovnih znanostih (Vogrinc 2008, str. 10–11) in je zato prevzelo merske karakteristike, prej pripadajoče naravoslovnim znanostim, vsakršno presojanje kakovosti takšnih raziskav pa tako nujno temelji na preverjanju njihove veljavnosti, zanesljivosti in objektivnosti (Azham in Hamidah 2011, str. 26). A s spoznanjem, da sledenje zgolj kvantitativni paradigmi v humanističnih in družboslovnih znanostih pomeni »nedopustno redukcijo predmeta« (Mažgon 2008, str. 32) raziskovanja, saj v omenjenih znanostih »ne gre zgolj za spoznavanje dejstev in čistih znanstvenih spoznanj, pač pa gre za spoznavanje smiselnih kontekstov v družbeni praksi« (prav tam), so se formirali novi raziskovalni pristopi, ki so zaznamovali tudi metodologijo raziskovanja (prav tam, str. 33). Tako se je razvilo kvalitativno raziskovanje, ki izhaja iz povsem drugačne paradigme, povezane s kritično teorijo in konstruktivizmom, katere premisa je, da »fenomena spoznavanja ni mogoče pojmovati tako, kakor da bi nas obdajala trdna ‚dejstva‘ ali predmeti, ki bi jih lahko zgrabili in shranili v svoji glavi« (Maturana in Varela 2005, str. 21). Kvantitativna in kvalitativna paradigma se tako razlikujeta po »ontoloških, epistemoloških in metodoloških značilnostih« (Mažgon 2008, str. 37), razlike med drugim obstajajo tudi na področju »kriterijev, ki določajo verodostojnost oziroma kvaliteto raziskovanja« (prav tam, str. 38), in s tem v razumevanju merskih karakteristik.

V nadaljevanju besedila nas zato najprej zanima, kako razumemo veljavnost in katere vrste veljavnosti pri tem ločimo. Nato bomo skušali odgovoriti na vprašanje, kako lahko to mersko karakteristiko razumemo v kvantitativnem raziskovanju in kako jo lahko prenašamo v kvalitativno paradigmo raziskovanja. Pri tem izhajamo iz tega, da smo kot raziskovalci, ne glede na pripadnost paradigmi, zavezani metodološkimi procesom in principom, ki so podlaga za kakovostna znanstvena spoznanja.

Opredelitev in klasifikacija veljavnosti

Opredelitev veljavnosti

Razumevanje pojma veljavnosti zaznamujejo različni koncepti (Mažgon 2008, str. 58), celo več, gre za pojem, ki sodi med »najbolj protislovno opredeljene [...] v družboslovju« (Ferligoj idr. 1995, str. 64). Temelj veljavnosti vsakršne empirične raziskave, ne glede na paradigmatična izhodišča, ki zaznamujejo raziskovalčev metodološki pristop, je »veljavnost empiričnih podatkov, na katerih gradimo raziskavo« (Sagadin 2009, str. 141). Kljub temu da cilji raziskav in postopki njihove validacije niso neodvisni od ontoloških, epistemoloških in metodoloških nazorov raziskovalca, za vsakršno znanstveno raziskovanje velja, da nas do veljavnih podatkov »lahko pripeljejo le veljavni postopki zbiranja podatkov ali merjenja« (prav tam). V besedilu tako privzemamo razumevanje, da nas znanstvena raziskava, ki zadosti

kriteriju veljavnosti, »pripelje do veljavnih izsledkov (ugotovitev, rezultatov), to je do izsledkov, ki držijo« (prav tam). Pri tem zadostitev tej merski karakteristiki pomeni, da »resnično merimo to, kar smo si zadali, da bomo merili« (Steinke 1999 v Mažgon 2008, str. 58), oziroma merimo tisto, »kar sta opredeljeni cilj in predmet raziskovanja« (Ferligoj idr. 1995, str. 64), pridobljeni podatki pa se res nanašajo prav na tisto, kar smo želeli oziroma potrebovali (Sagadin 1993, str. 153). Sledenje temu kriteriju zaznamuje že načrtovanje raziskovanja, torej faze, v kateri se kot raziskovalci odločamo, »kaj in kako bomo raziskovali« (Sagadin 2009, str. 141), in se »nadaljuje v izvajanju raziskave« (prav tam) ter pomeni podstat kakovostnega znanstvenega spoznavanja, saj »empirični podatki predstavljajo vez med teoretičnimi konstrukti in stvarnostjo« (Ferligoj idr. 1995, str. 63). Vsebina (pedagoških) spoznanj je namreč toliko bolj resnična, »kolikor bolj je vsebina teh spoznanj ‚skladna‘ s spoznavano realnostjo« (Sagadin 1993, str. 24).

Klasifikacija veljavnosti

Področje, ki se ukvarja z vprašanjem veljavnosti, je »zelo obširno in večplastno« (Mažgon 2008, str. 58), znotraj njega pa lahko glede na »metode, hipoteze, raziskovalna vprašanja, znanstvenoteoretično usmeritev in fazo raziskovalnega procesa« (prav tam) ločimo različne vrste veljavnosti. V nadaljevanju bomo najprej na kratko orisali pojmovanje kriterijske, vsebinske in konstruktne veljavnosti, nato pa bomo podrobneje predstavili razumevanje notranje in zunanje veljavnosti (Steinke v prav tam) ter njuno pojmovanje v kvantitativni in kvalitativni paradigmi raziskovanja, saj je zagotavljanje teh dveh vrst veljavnosti v metodologiji praviloma postavljeno v ospredje vrednotenja kakovosti znanstvenih spoznanj.

Kriterijska veljavnost

Pojem kriterijske veljavnosti² se nanaša na veljavnost merske spremenljivke, ki se kaže v koeficientu »korelacije med izmerjeno in teoretično spremenljivko, ki naj bi jo spremenljivka merila« (Ferligoj idr. 1995, str. 74). A ker teoretične spremenljivke neposredno ni mogoče meriti, je v tem kontekstu treba najti nadomestno, zunanjo spremenljivko, »za katero vemo, da močno pozitivno korelira s proučevano teoretično spremenljivko« (prav tam, str. 75), ki ji pravimo kriterijska spremenljivka (prav tam, str. 74). Kriterijska veljavnost se torej preizkuša predvsem na empiričen način, saj ta sloni na korelaciji merjene in kriterijske spremenljivke ter je izražena s koeficientom te korelacije (prav tam, str. 75), visoka dosežena kriterijska veljavnost pa omogoča predvidevanje rezultatov v drugih podobnih situacijah raziskovanja (Taherdoost 2016, str. 32). Ob tem dodajamo, da je uporabnost kriterijske veljavnosti v družboslovnih in humanističnih znanostih majhna, in sicer predvsem zaradi manka ustreznih kriterijskih spremenljivk za preverjanje kriterijske veljavnosti,

² Nekateri avtorji, denimo Bohmetdt (1977), jo imenujejo tudi »statistična ali empirična veljavnost« (Ferligoj idr. 1995, str. 76).

saj je tudi za njih same nujno zagotoviti »neodvisne dokaze o stopnji veljavnosti« (Ferligoj idr. 1995, str. 76).

Vsebinska veljavnost

Da bi odpravili predstavljeno pomanjkljivost pri ugotavljanju kriterijske veljavnosti, so se začele oblikovati nove vrste veljavnosti, med drugim tudi vsebinska veljavnost (Sireci 1998, str. 85). Vsebinska veljavnost označuje stopnjo ujemanja vsebine merskega instrumenta z interpretacijo vsebine posplošenih rezultatov raziskovanja (Taherdoost 2016, str. 30), povedano drugače, nanaša se na skladnost izsledkov raziskovanja z obstoječim védenjem v določeni znanosti, torej »na stopnjo, do katere merjena spremenljivka predstavlja teoretični pojem, na osnovi katerega naj bi posploševali« (Bohrnstedt 1977 v Ferligoj idr. 1995, str. 70–71). Vsebinski veljavnosti je torej zadoščeno takrat, ko raziskovanje zajema samo tisto, kar je predmet njenega proučevanja, in hkrati na ravni vsebine ne izpušča ničesar, kar ima namen raziskati (Sireci 1998, str. 103).

Konstruktna veljavnost

Pojem konstruktne veljavnosti je nastal, da bi nadomestil vrsto izrazov veljavnosti, ki so skušali definirati isto stvar (Ferligoj idr. 1995, str. 80), ter s poskusom sistematiziranja in dopolnjevanja dotedanjih postopkov veljavnosti, predvsem predstavljene kriterijske in vsebinske veljavnosti, saj so kritiki v šestdesetih letih 20. stoletja opozarjali na nezadostnost obstoječih vrst veljavnosti za presojanje metodološke ustreznosti raziskav oziroma njihovo veljavnost in s tem povezano kakovost spoznanj (Vodopivec 1993, str. 37). Konstruktna veljavnost tako tematizira odnose »med teorijo, podatki in mersko metodo« (prav tam), a navkljub poskusom natančnega opredeljevanja, strukturiranja in operacionalizacije koncepta konstruktne veljavnosti ter njene uporabnosti za raziskovalno prakso »ta v končni instanci še vedno referira na nikoli razrešena temeljna epistemološka vprašanja in dopušča razlike v interpretaciji« (prav tam). Opredelitve in »klasifikacije komponent konstruktne veljavnosti se precej razlikujejo« (prav tam, str. 54), a v splošnem velja, da s konstruktno veljavnostjo ugotavljamo, v kolikšni meri »je raziskovalni postopek logično izpeljan iz teorije« (Ferligoj idr. 1995, str. 79) oziroma se nanaša na ustreznost metodološke operacionalizacije proučevane ideje, koncepta, teorije (Taherdoost 2016, str. 31). Povedano drugače, s preizkusom konstruktne veljavnosti ugotavljamo teoretično ustreznost empiričnega raziskovanja, »torej do katere mere merski postopki dajejo rezultate, ki so konsistentni s teoretičnimi pričakovanji« (Ferligoj idr. 1995, str. 80), pri čemer konstruktna veljavnost zadeva stopnjo, »do katere je določena izmerjena spremenljivka povezana z drugimi izmerjenimi spremenljivkami, skladnimi s teoretično izpeljanimi domnevami o konstruktih, ki jih merimo« (Carmines in Zeller 1979 v prav tam, str. 82).

Nastajanje pojmov kriterijska, vsebinska in konstruktna veljavnost sovpadajo z obdobjem, ko v družboslovnih in humanističnih znanostih prevladuje pozitivizem, zato so te vrste veljavnosti v manjši meri podvržene diskusijam, ki zaznamujejo »dolgo trajajoče obdobje antagonizma med, poenostavljeno rečeno, kvalitativno in kvantitativno paradigmo« (Mažgon 2008, str. 33). Ob tem sta vse od pojava in prevlade pozitivizma v družboslovnih in humanističnih znanostih, kjer pozitivizem zastopa »strog pojem objektivne znanstvene veljavnosti« (prav tam, str. 29), v ospredju presojanja kakovosti znanstvenih spoznanj notranja in zunanja vrsta veljavnosti, zato njuno razumevanje tudi v našem besedilu pomeni fokus obravnave. Kot smo že zapisali, je veljavnost eden od temeljnih kriterijev presojanja kakovosti znanstvenih spoznanj, ki pa je utemeljen na pozitivizmu, iz katerega izhaja kvantitativna paradigma, zato se ta logika odraža tudi pri pojmovanju veljavnosti. Glede na to, da so se ob kvantitativni metodologiji hkrati formirali tudi novi raziskovalni pristopi, bomo v nadaljevanju predstavili razumevanje notranje in zunanje veljavnosti: najprej znotraj kvantitativne paradigme, nato pa bomo nakazali smer poskusa prenosa te merske karakteristike v kvalitativno paradigmo.

Notranja in zunanja veljavnost v kvantitativni in kvalitativni metodologiji raziskovanja

Notranja veljavnost

V kontekstu zagotavljanja kakovosti znanstvenih spoznanj lahko sledimo zahtevi po notranji veljavnosti, ki označuje »veljavnost raziskovalnih spremenljivk v neki raziskovalni situaciji« (Mažgon 2008, str. 58) in se kot taka nanaša na verodostojnost ugotovitev raziskave glede specifičnega opazovanega vzorca in konteksta raziskave, in sicer v smislu »pojasnjevanja vzročnih povezav v okviru dane raziskave« (Ferligoj idr. 1995, str. 95). Notranji veljavnosti v raziskovanju je zadoščeno, v kolikor si lahko spremembe odvisnih spremenljivk enoznačno in izključno razlagamo kot posledico neodvisnih spremenljivk, ki zajemajo postavljene razlike raziskovalnih pogojev (Mažgon 2008, str. 58). Povedano drugače, raziskava je notranje veljavna takrat, ko lahko »rezultate raziskave pripišemo izključno vzrokom, ki jih je identificiral raziskovalec« (Ferligoj idr. 1995, str. 95). Takšno pojmovanje notranje veljavnosti sledi pozitivistični logiki, za katero smo zapisali, da pomeni podstat kvantitativnemu raziskovanju in med drugim privzema aksiom, da »obstajajo resnični vzroki, ki so časovno predhodni ali sočasni njihovim posledicam« (Vogrinc 2008, str. 10). Ker je za področje pedagoškega raziskovanja značilno, kot smo zapisali že uvodoma, da gre pri njem za spoznavanje smiselnih kontekstov v družbeni praksi in ne zgolj za spoznavanje dejstev (Mažgon 2008, str. 32), in so tako zanj »značilni pojavi, ki niso neposredno merljivi in o katerih govorimo kot o latentnih« (Sagadin 2009, str. 141), bi bilo preveč pričakovati takšno operacionalizacijo, v kateri bi »merske spremenljivke v celoti izražale latentne spremenljivke« (prav tam). Povedano drugače, na področju pedagoškega raziskovanja »ima vsak pojav praviloma več vzrokov« (prav tam, str. 147), ki so med seboj zelo kompleksno vzročno-posledično prepleteni (prav

tam), iz česar izhaja, da raziskovalec niti z visoko stopnjo refleksije ne more imeti popolnega nadzora nad vsemi kompleksnimi vplivi v raziskovani situaciji (Bourdieu 1999, str. 615), celo pod strogimi pogoji, značilnimi za eksperiment, ne (Mažgon 2008, str. 58). Kljub tej omejitvi veljavnosti podatkov v pedagoškem raziskovanju pa si moramo kot raziskovalci prizadevati za čim boljše opravljeno operacionalizacijo instrumentov za zbiranje podatkov (Sagadin 2009, str. 141–142) in s tem za doseganje čim višje stopnje notranje veljavnosti.

Omenjena omejitev zagotavljanja notranje veljavnosti v pedagoškem raziskovanju tako zaznamuje že kvantitativno raziskovanje, še toliko bolj pa pride do izraza pri poskusu prenosljivosti takšnega razumevanja notranje veljavnosti iz kvantitativnega v kvalitativno paradigmo raziskovanja, za katero je značilna »nelinearna kavzalnost« (Stiles 1993, str. 597), povedano drugače, v njej je presežen »osnovni vzorčni princip med neodvisno in odvisno spremenljivko« (Mažgon 2008, str. 59) in se zato tudi pojmovanje notranje veljavnosti razlikuje od tistega v kvantitativni paradigmi raziskovanja. Različne vrste dvomov v odnosu do kvalitativnega raziskovanja, ki jim eksplicitneje sledimo od obdobja »krize predstavljanja«³ v sredini osemdesetih let, se, kot zapisano, med drugim nanašajo na zadoščanje kriteriju veljavnosti in preostalim merskim karakteristikam znotraj te paradigme raziskovanja (Vogrinc 2008, str. 31–32), zato Mesec (1998) v zvezi s tem opozarja, da je kljub razlikam, ki izhajajo iz različnih paradigmatških pripadnosti raziskovalcev, z namenom zagotavljanja kakovostnih znanstvenih spoznanj tudi na ravni kvalitativnega raziskovanja venomer nujno sistematično navajanje empiričnih korelatov in operiranje s pojmi, za katere mora biti jasno, »ali jim ustreza kaka empirija ali ne« (prav tam, str. 9). A vendar, ker so zahteve po merskih karakteristikah veljavnosti, zanesljivosti in objektivnosti vzpostavljene v odnosu do kvantitativne paradigme, ne pomenijo popolnoma ustrezne podlage za presojanje raziskav, ki temeljijo na kvalitativni paradigmi (Merrick 1999, str. 2). Pojem veljavnosti je tako zavoljo ustreznosti tega kriterija kot podlage presojanja kakovosti znanstvenih spoznanj treba redefinirati (prva tam, str. 3), pri čemer nekateri avtorji (Lincoln in Guba 1985) predlagajo tudi preimenovanje in drugačno pojmovanje merskih karakteristik⁴ v kvalitativnem raziskovanju.

Ob poskusu prenosa veljavnosti v kvalitativno raziskovanje so se torej skladno z izhodišči te paradigme raziskovanja oblikovala nova pojmovanja notranje in zunanje veljavnosti. V kvalitativnem raziskovanju lahko tako kot notranje veljavne razumemo tiste raziskovalne izsledke, katerih sodbe so utemeljene in »imajo oporo v gradivu« (Mesec 1998, str. 141). Podobno Silverman (2005 v Vogrinc 2008) zago-

³ Pojem »kriza predstavljanja« se veže na zgodovinski pregled razvoja kvalitativnega raziskovanja, ki sta ga podala Denzin in Lincoln (2005 v Vogrinc 2008, str. 31), in predstavlja eno od osmih sicer medsebojno prepletenih faz razvoja te paradigme (prav tam). Avtorja pišeta, da so se v tem obdobju »pojave tri vrste dvomov o kvalitativnem raziskovanju« (prav tam, str. 31–32). Poleg že omenjenega dvoma v zvezi z merskimi karakteristikami to obdobje zaznamujeta še dvom o »resničnosti izpovedi proučevanih oseb« (prav tam, str. 32) in dvom glede možnosti spreminjanja družbenega sveta na podlagi pridobljenih ugotovitev (prav tam).

⁴ Eden od predlogov drugačnega pojmovanja in imenovanja veljavnosti v kvalitativnem raziskovanju je nadomeščanje notranje veljavnosti s konceptom kredibilnosti (credibility). Predlog kriterija, paralelnega zunanji veljavnosti, pa je transferzibilnost (transferability) (Merrick 1999, str. 3).

tavljanje veljavnosti v kvalitativnem raziskovanju definira kot postopek, katerega cilj je pokazati, »da ugotovitve raziskave resnično temeljijo na kritičnem proučevanju vseh podatkov, in ne le na nekaterih dobro izbranih primerih« (prav tam, str. 170). Če raziskovalec vseh zbranih podatkov ne more kritično proučiti, pa mora »določiti in pojasniti kriterije, na podlagi katerih je izbral primere in dele gradiva« (prav tam, str. 174), ki jih je ali pa ni vključil v nadaljnjo analizo. Notranja veljavnost v kvalitativnem raziskovanju se torej nanaša na to, da »ugotovitve dejansko predstavljajo proučevani položaj« (Vogrinc 2008, str. 94), stremljenje k njeni čim večji zadostitvi pa terja raziskovalčev odgovor na vprašanje, »ali imajo ugotovitve oporo v gradivu oziroma koliko so na ugotovitve vplivali drugi dejavniki« (prav tam). Notranja veljavnost v kvalitativnem raziskovanju se tako lahko preverja »v smislu koncepta enoznačne interpretativnosti rezultatov« (Mažgon 2008, str. 60). Če torej teorija, utemeljena na podlagi kvalitativne raziskave, prestane postopek ovrgljivosti, ki zajema »možne poskuse, ki bi jo utegnili ovreči, ima ustrezno veljavnost« (Vogrinc 2008, str. 172), kot raziskovalci pa jo lahko na različne načine »preverimo že takoj po tem, ko smo prepisali terenske zapise« (Mesec 1998, str. 141). Četudi je za kvalitativno raziskovanje značilno preseganje vzročnega principa med neodvisno in odvisno spremenljivko, Mesec (1998) piše, da je raziskava toliko bolj »veljavna, čim bolj ji uspe zbrati dovolj prepričljivih podatkov, ki utemeljujejo sklep o vzročni zvezi« (prav tam, str. 145), oziroma čim bolj »prepričljivo ji uspe pokazati ponavljanje obrazcev interakcij« (prav tam).

Zunanja veljavnost

Poleg notranje veljavnosti v znanstvenem raziskovanju sledimo tudi zahtevi po zunanji veljavnosti, ki se »nanaša na posplošljivost raziskovalnih rezultatov« (Mažgon 2008, str. 59) in pomeni, da rezultati raziskave ne veljajo le v »specifičnih pogojih, v katerih so bili izpeljani, ampak jih je mogoče posploševati« (Steinke 1999 v prav tam). Povedano drugače, raziskava je tem bolj zunanje veljavna, čim bolj lahko utemeljeno trdimo, da »ugotovitve, dobljene na enem primeru, veljajo tudi za drug primer ali več primerov« (Mesec 1998, str. 146). Pri tem je posploševanje izven dane proučevane situacije odvisno »od veljavnosti uporabljenih izmerjenih spremenljivk, pa tudi od reprezentativnosti vzorca« (Ferligoj idr. 1995, str. 97). V zvezi s preudarjanjem veljavnosti posplošitev z vzorcev na ciljne populacije pa je treba v kvantitativni metodologiji »natančno razlikovati posploševanje z verjetnostnih vzorcev od posploševanja z neverjetnostnih vzorcev«⁵ (Sagadin 2009, str. 144).

⁵ Verjetnostne oziroma slučajnostno izbrane vzorce lahko zagotovimo le z žrebanjem, mednje pa uvrščamo tiste vzorce, pri katerih »imajo vse enote osnovne množice enako verjetnost izbora« (Kožuh 2013, str. 126) in jih je zato sploh mogoče posploševati na osnovno množico. V nasprotju s temi pa za vzorce, ki niso pridobljeni s slučajnostnim ali vsaj sistematičnim izborom, »ni statističnih metod, ki bi omogočale posplošitve [...] na osnovno množico« (prav tam, str. 137) in jih kot tako pridobljene vzorce lahko posplošujemo zgolj na hipotetično osnovno množico, za katero podobno kot za raziskave, ki izhajajo iz kvalitativne metodologije, velja, da so na njih pridobljene ugotovitve »uporabne za vsako podobno množico« (prav tam).

Ker pa zaradi inherentne razlike v filozofijah v nasprotju s kvantitativno metodologijo raziskovanja kvalitativno raziskovanje zahteva »osredotočenje na zelo majhno število prizorišč« (Mažgon 2009, str. 128), so možnosti posploševanja »glede na standarde kvantitativne metodologije omejene« (prav tam, str. 59). Izhajajoč iz tega, so kritiki kvalitativnega raziskovanja tudi zunanjo veljavnost pri raziskavah znotraj te paradigme postavili pod vprašaj, in sicer z razlogom, da »ugotovitev, dobljenih na enem primeru, ni upravičeno posploševati na druge primere, češ, da en sam primer ne more predstavljati širše populacije« (Mesec 1998, str. 146). Tako v zvezi s posploševanjem v kvalitativnem metodološkem pristopu obstaja temeljna in dolgotrajna dilema glede zahteve metodologije po osredotočanju na zelo majhno število prizorišč, ob kateri »pa ostaja želja po ustvarjanju zaključkov, ki bi imeli širšo uporabnost in ne bi veljali le za te posamezne primere« (Mažgon 2008, str. 128–129). Glede tega Vogrinc (2008) zapiše, da je težnja po posploševanju »tipična značilnost kvantitativnega raziskovanja in je kot takšna v nasprotju s temeljnimi predpostavkami kvalitativnega raziskovanja« (prav tam, str. 94). Ob tem dodajamo, da čeprav posploševanje oziroma generalizacija v kvalitativnem raziskovanju »sploh ni nujni cilj« (Mažgon 2008, str. 129), saj so proučevani primeri izbrani prav zaradi svoje unikatnosti ali konkretne pomembnosti (prav tam), to ne pomeni, da si »kvalitativni raziskovalci ne smejo prizadevati za oblikovanje takšnih teorij, ki bi jih lahko posplošili na širšo populacijo, niti tega, da nobene teorije, ki nastane kot rezultat kvalitativnega raziskovanja, ni mogoče posplošiti na širšo populacijo« (Vogrinc 2008, str. 94–95). Pač pa gre za to, da zunanja veljavnost, ki je razumljena kot »striktna generalizacija v statističnem smislu v kvalitativnih raziskavah, ni možna« (Mažgon 2008, str. 129). Iz tega izhaja, da zunanja veljavnost, razumljena na tak način, »ne more biti kriterij, na podlagi katerega bi se presojala kakovost spoznanj kvalitativnega raziskovanja« (Vogrinc 2008, str. 95), ampak je kriterije (zunanje) veljavnosti v kvalitativni metodologiji treba izpeljati na način, ki bo sledil temeljni logiki, vpisani v aksiome te paradigme raziskovanja (prav tam). Ob tem dodajamo, da se, čeprav so generalizacijski postopki »močno vezani na reprezentativnost vzorca, na katerem izvajamo raziskavo« (Mažgon 2008, str. 59), zunanja veljavnost, kot smo že zapisali, ne nanaša le na reprezentativnost vzorca, h kateri kvalitativno raziskovanje praviloma ne teži, ampak je odvisna tudi od veljavnosti uporabljenih izmerjenih spremenljivk, posplošljivost ugotovitev pa je tako »odvisna [tudi] od tega, ali sta izbor in konstelacija variabel dovolj abstraktna (dovolj tipična)« (Mesec 1998, str. 147). Kvalitativne raziskave lahko tako »dosežejo transferzibilnost preko natančne deskripcije« (Mažgon 2008, str. 129), ki omogoči bralcu ali bralki, da »presodi, ali se določen primer lahko posploši na njegovo specifično polje« (prav tam, str. 127), in prek »teoretične generalizacije« (prav tam, str. 129), ki pomeni, da je širitev ugotovitev s posameznih primerov izpeljana »s strogostjo logičnega argumenta za vsak posamezen primer« (prav tam), logična inferenca pa tako glede na kontekst določene teorije primera nadomesti statistično inferenco (prav tam).

Če povzamemo: razumevanje merskih karakteristik v splošnem ter s tem tudi pojmovanje notranje in zunanje veljavnosti ima svoj temelj v pozitivizmu, ki je, kot smo predstavili uvodoma, postal »dominantna teoretično-metodološka osnova vseh humanističnih in družboslovnih znanosti 19. stoletja« (Mažgon 2008, str. 12).

Znotraj kvantitativne paradigme raziskovanja, ki temelji na pozitivističnih aksiomih, je notranja veljavnost zagotovljena takrat, ko lahko odvisne spremenljivke enoznačno interpretiramo kot posledico neodvisnih spremenljivk (prav tam, str. 58), zunanja veljavnost pa se nanaša na možnost posploševanja raziskovalnih rezultatov v situacije izven raziskovalne (prav tam, str. 59). Ob tem smo pokazali, da veljavnost, razumljena na način, značilen za kvantitativno metodologijo, »ne more biti kriterij, na podlagi katerega bi se presojala kakovost spoznanj kvalitativnega raziskovanja« (Vogrinc 2008, str. 95). Notranjo veljavnost v kvalitativnem raziskovanju različni avtorji in avtorice definirajo različno, v pričujočem besedilu pa smo privzeli pojmovanje, da se notranja veljavnost v kvalitativnem raziskovanju nanaša na to, da ugotovitve dejansko predstavljajo proučevani položaj in imajo oporo v gradivu (Vogrinc 2008, str. 94), zunanjo veljavnost pa lahko razumemo v kontekstu raziskovalčevega zagotavljanja možnosti izpeljave logične inferenca, ki glede na kontekst določene teorije primera omogoča posploševanje in nadomesti statistično inferenco (Mažgon 2008, str. 129), pripadajočo kvantitativni metodologiji.

Sklep

Vstop pozitivistične logike v družboslovne in humanistične znanosti prinaša pomemben premik na ravni metodologije in s tem povezano spremembo v razumevanju merskih karakteristik. Pri tem pa ni nepomembno, da so razmisleki o znanstvenem raziskovanju še vedno naravnani na to tradicionalno, empirično-analitično, kvantitativno usmerjeno paradigmo, »ki sebe neredko predstavlja kot edino ‚pravo‘ znanost« (Mažgon 2006, str. 96), posledica česar je med drugim težnja po vključitvi kvalitativne metodologije v tradicionalno paradigmo raziskovanja (Stiles 1993, str. 598). To se odraža denimo v tem, da tudi pripadniki kvalitativnih paradigmatiskih izhodišč ne morejo mimo poznavanja kvantitativnih standardov in metod, pri čemer obratno ne velja (Mažgon 2006, str. 97), kar je razvidno tudi na ravni vrednotenja kakovosti znanstvenih spoznanj in s tem pri pojmovanju merske karakteristike veljavnosti, ki temelji na izhodiščih kvantitativne paradigme, kvalitativna paradigma pa pri poskusu opredeljevanja veljavnosti iz nje le izhaja. Neenako pozicioniranje teh dveh paradigem je razvidno tudi na ravni rabe jezika: govor je o poskusu prenosa merskih karakteristik iz kvantitativnega v kvalitativno raziskovalno paradigmo, kar potrjuje izhodiščno tezo, da je pozitivistična logika v družboslovnih in humanističnih znanostih še danes dominantna. Ob tem dodajamo, da pripoznanje epistemoloških implikacij kvalitativnega raziskovanja ne pomeni zavračanja tradicionalnih izhodišč kvantitativnega raziskovanja, ampak njihov supplement in poskus rahljanja hierarhičnega odnosa med tema dvema metodološkima paradigmama raziskovanja (Stiles 1993, str. 594). V besedilu smo sicer pokazali, da v svoji temeljni logiki koncept veljavnosti pomeni kriterij kvalitete tako v kvantitativni kot v kvalitativni paradigmi znanstvenega raziskovanja, a ob tem opozarjamo, da je treba načela in standarde veljavnosti pri prenosu v kvalitativno raziskovanje »v veliki meri modificirati« (Mažgon 2008, str. 60). Četudi je nujnost prilagoditve pojmovanja merskih karakteristik za namen presojanja kakovosti

znanstvenih spoznanj znotraj kvalitativne paradigme očitna, je namreč še vedno mogoče zaznati manko jasnih pojmovanj merske karakteristike veljavnosti znotraj kvalitativne metodologije. Ob tem pa ugotavljamo, da kljub temu da stremljenje k zagotavljanju veljavnosti v znanstvenem raziskovanju pomeni kriterij kakovostnih znanstvenih spoznanj ne glede na raziskovalčeva paradigmatska izhodišča, popolne veljavnosti v empiričnem pedagoškem raziskovanju ni mogoče doseči (Sagadin 2009, str. 156), saj nobeno stremljenje k zagotavljanju veljavnosti in preostalih merskih karakteristik ne daje zagotovila za skladnost interpretacij znanstvenih spoznanj z resnico (Stiles 1993, str. 607).

Literatura in viri

- Azham, M. A. in Hamidah, Y. (2011). Quality in qualitative studies: The case of validity, reliability and generalizability. *Issues in Social and Environmental Accounting*, 5, št. 1, str. 25–64.
- Bourdieu, P. (1999). *The weight of the world: social suffering in contemporary society*. Cambridge: Polity.
- Ferligoj, A., Leskošek, K. in Kogovšek, T. (1995). *Zanesljivost in veljavnost merjenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kožuh, B. (2013). *Knjiga o statistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Kuhn, T. S. (1970). *The structure of scientific revolutions*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Maturana, H. R. in Varela, F. J. (2005). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Možgon, J. (2006). Ali paradigmatski relativizem lahko preseže dihotomijo med kvalitativno in kvantitativno paradigmo v raziskovanju? *Sodobna pedagogika*, 57, št. 2, str. 94–106.
- Možgon, J. (2008). *Razvoj akcijskega raziskovanja na temeljnih postavkah kvalitativne metodologije*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Merrick, E. (1999). An exploration of quality in qualitative research: Are »reliability« and »validity« relevant? V: M. Kopala in L. A. Suzuki (ur.). *Using qualitative methods in psychology*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, str. 1–10.
- O'Dwyer L. M. in Bernauer J. A. (2014). Understanding the purpose of research in the qualitative and quantitative traditions. V: *Quantitative research for the qualitative researcher*. Thousand Oaks: Sage, str. 1–13.
- Sagadin, J. (1993). *Poglavja iz metodologije pedagoškega raziskovanja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Sagadin, J. (2009). Veljavnost kvantitativnih empiričnih raziskav na vzgojno-izobraževalnem področju. *Sodobna pedagogika*, 60, št. 3, str. 114–132.
- Sireci, S. G. (1998). The construct of content validity. *Social Indicators Research*, 45, št. 1, str. 83–117.
- Stiles, W. B. (1993). Quality control in qualitative research. *Clinical Psychology Review*, št. 13, str. 593–618.

- Taherdoost, H. (2016). Validity and reliability of the research instrument; How to test the validation of a questionnaire/survey in a research. *International Journal of Academic Research in Management*, 5, št. 3, str. 28–36.
- Vodopivec, B. (1993). Sodobno pojmovanje konstruktne veljavnosti. *Psihološka obzorja*, 2, št. 2, str. 37–56.
- Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Mojca LUKAN (University of Ljubljana, Faculty of Arts, Slovenia)

VALIDITY AS A QUALITY CRITERION OF (PEDAGOGICAL) SCIENTIFIC FINDINGS

Abstract: This paper addresses the conception of validity as a characteristic of measurement, which represents one of the fundamental criteria for assessing the quality of scientific findings. In doing so, we acknowledge that understanding the criterion of validity is based on the axioms of positivism which serves as foundation for the quantitative research paradigm. In view of this, we provide an attempt of transferring such a notion of validity into the qualitative paradigm, since validity construed in a manner typical of quantitative methodology cannot be utilised as a criterion based on which the quality of scientific research could be assessed, and that due to differing ontological, epistemological, and methodological properties pertaining to these two paradigms. In addition to that, we exhibit the understandings of criterion, content and construct types of validity that mark the era during which positivism dominates in humanities and social sciences. Lastly, we delineate the conceptions regarding internal and external validity which constitute the focus of our discussion.

Keywords: methodology, characteristics of measurement, validity, quantitative paradigm, qualitative paradigm

Email for correspondence: mojca.lukan@ff.uni-lj.si